

Vire l'autonomia.
Dac y fac

Vire l'autonomia.
Dac y fac

50 ANNI D'AUTONOMIA

1972_2022

L'autonomia dl Südtirol
autonomia.provincia.bz.it

Le trafich tl Südtirol
verkehr.provinz.bz.it

Vacanze tl Südtirol
suedtirol.info

Le tëmp tl Südtirol
meteo-ladin.provincia.bz.it

**Center for Autonomy
Experience – Eurac Research**
www.autonomyexperience.org

Sce al ne vëgn nia dé dant pó i dac te chësta publicaziun fá referimënt al ann 2019 o 2020 aladò de súa desponibilité.

Editur

Provincia autonoma de Balsan

Idea y contignüs

Ajentöra por la stampa y la comunicaziun

Layout y grafica

doc.bz.it

Stampa

Athesia Druck

Ediziun

Jenà dl 2022

Indesc

Le Südtirol
te zifres **pl. 4**

Na provinzia,
trëi lingac **pl. 14**

Storia de
nüsc tëmps **pl. 18**

Autonomia **pl. 26**

Bilanz
provinzial **pl. 30**

Popolaziun

N'aspetativa de vita lungia, n numer de nasciüdes alt:
val' dac sön le Südtirol y süa jënt.

2020 – **533.715** abitanc y abitanter, da paridlé cun Hannover o Nürnberg
2011 – **505.067** abitanc y abitanter
1992 – **441.000** abitanc y abitanter
1972 – **414.000** abitanc y abitanter
1962 – **374.000** abitanc y abitanter
1880 – **205.306** abitanc y abitanter

Südtirol

22.853
abitanc y abitanter
Porsenú

107.760
abitanc y abitanter
Balsan
la maiú cité dl Südtirol

41.174
abitanc y abitanter
Maran

9,6‰
Numer de nasciüdes

10,2‰
Mortalité

♀ **85,0**
♂ **80,5**
Aspetativa de vita
Talia: 84,4 / 79,7 agn
UE: 84,0 / 78,5 agn

Le Südtirol te zifres

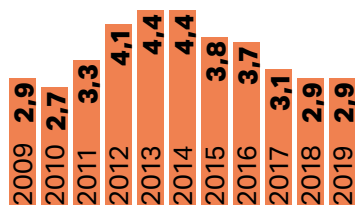
Labora et collabora

Pücia dejocupaziun, n Produkt Intern Brutto alt,
n gran impëgn tl volontariat: i dac dl'conomia dl Südtirol.

2,9%

**Cuota de
dejocupaziun**

Talia: 10 %
UE: 6,8 %

**Cuota de dejocupaziun
ofiziala te %**

6,8%

**Cuota de
dejocupaziun
jonila
(15-29 agn)**

Talia: 22,1 %

21%
**Aziēdes
industria**

14%
**Aziēdes
turism**

29%
**Aziēdes
agricoltōra**

36%
**Aziēdes
sorvisc**

48.076 €

PIB a ce

Talia: 30.051 €

UE: 31.310 €

306
**Corps di
stōdafüch
volontars**

1/3
**dles porsones
dl Südtirol
fej volontariat**

2.212
**Organisaziuns
de volontariat**

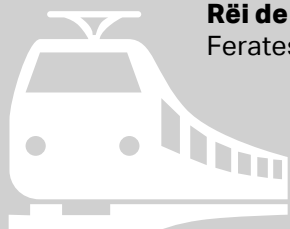
176
**Organisaziuns
de promozion
soziala**

Dagnora en movimënt

Öna dles rëis de trasport public y implanc a föm plü amples y strotorades dl raiun alpin.

35,9 mio km
Rëi de trasport public
Ferates y bus regionai

90.000
Porsones trasportades al de

30
Bus eletrics y a idrogen
zircolëia a Balsan, Laives y Maran

H₂

SÜDTIROLPASS
268.700
Labonamënt por le
trasport public tl Südtirol.

360
Implanc a föm
134,4 mio
de porsones trasportades
d'invern 2018/19
10 mio
de porsones trasportades
d'isté 2019

407 km
Lunghëza totala
di implanc a föm

206
Galaries

Rëi dles strades
provinziala

1.662
Punc

Vërt? Sambëgn!

Le Südtirol é tan gran co le Schwarzwald tla Germania, mo al pita cotan deplü co ma bosch. Por ejëmpl munts: passa 350 pizes é sura i 3.000 metri. Le record é dl Ortles. Cun sü 3.905 metri é la piza plü alta dles Alpes orientales.

7.400 km²

Spersa

la maiú provinzia taliana por ci che reverda süa spersa, da paridlé cun le Schwarzwald

40 %
Spersa sura
i 2.000 m de altëza

42,8 %

Spersa sot
sconanza ambiental

7

Parcs naturai
a pert le
Parch nazional
dl Stelvio

2009

Les Dolomites devënta
Patrimone dl'Unesco

6 %
Spersa
abitabla

2,85 %
bele abitada
69 abitanc/km²

18.400
ha

de spersa cun
coltivaziuns de poms
cun na produziun
de 898 t al ann.
Le Südtirol é le plü gran
urt de poms d'Europa.

60 %

dl bojëgn d'energia
dl Südtirol
(zënza trasport) vëgn
curí da fontanes
renovables (forza dl'ega,
biomassa, biogas,
sorëdl, vënt, geotermia)

13.304

frabicac nüs á ciafé cina incö
le zertificat CiasaClima
atestëia les carateristiches
energetiches, la sostignibilitë
y la cualité de n frabicat.

300

dis de sorèdl
al ann

En vijita, en jita o en vacanza

Mez miliun de abitant y abitantess y passa 7 miliuns
de turistes y turisè al ann: le turism la davagna tl Sùdtirol.

16.000 km

Trus natural amarscià

1.200 km

Pistes dai schi

156

Museums

800

Ciastí, fortèzes y residènzess
trasformá te museums, hotí,
restoranc y cinamai te n gran
urt botanich

5.031

Monumènc

7,7 mio

Turistes y turisè al ann

33,7 mio

Pernotamènc al ann

10,2 mio dala Talia y
23,5 mio da foradecá
de chisc

21,1 mio tl semester da d'isté

Na provinzia, trëi lingac

Eins, due, trëi ...

TI Südtirol incunta le raiun cultural romanich chël germanich.
Mo la popolaziun originara dl Südtirol é chëra ladina.

Pro la cumpedada dl 2011

á la popolaziun dl Südtirol detlaré
da fá pert de un di 3 grups
linguistics y plü avisa te chëstes
porcentuales:

4,5%

20.500 dl grup
linguistisch ladin

26,1%

118.100 dl grup
linguistisch talian

69,4%

314.600 dl grup
linguistisch todësch

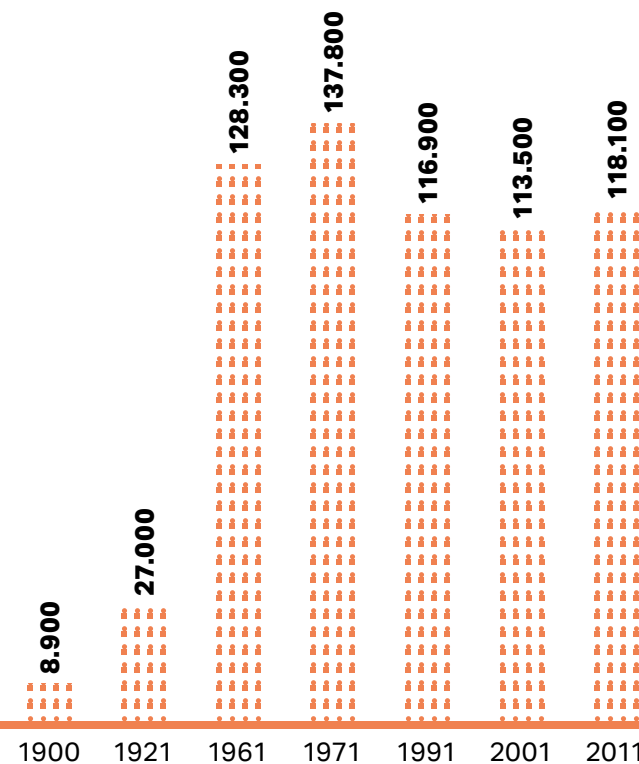
140

Paisc de provegnënza

1. Albania
2. Germania
3. Pakistan

Danter chisc zirca **52.000 zitadines
y zitadins foresc**, de chisc vëgn
passa n terzo da d'atri Paisc dl'UE.

Popolaziun taliana tl Südtirol

La pert plü consistēta
dla popolaziun é metüda
adöm dal grup linguistich

todësch.

Storicamēter vál zoruch a
stlates germaniches, alemanes
y baiuwares, che ê passades fora
por le Südtirol da sēgn tl tēmp
dles migraziuns di popui cuntra
süd. Na pert â tut la dezijiun da se
lascé jö chiló.

Tla vita da vigni de vëgnel adoré
plülere le dialet sudtirolesc co le
todësch standard.

Na provinzia, trêi lingac

Ladin, talian, todësch

Le **98%**
dla popolaziun
de lingaz talian
vir tles cités

Le secundo maiú grup
linguistich é chël

talian.

Dal punt de odüda storich-
cultural él le plü "jonn".

Le maiú incremēt dl grup
linguistich talian é sté tratan le
fascism, ti agn 20 y 30 dl Nücēnt,
canche le rejim de Mussolini á
porvé da renforzé le "carater talian"
dl Südtirol tres na gran imigraziun
da d'atres regions.

Le **72%**
dla popolaziun
de lingaz todësch
vir fora dles cités

L' **87%**
dla popolaziun
ladina
vir te Gherdëna
y tla Val Badia

Le grup linguistich

ladin

é le plü vedl dla provinzia.

Le ladin é n lingaz neolatin o
romanich. Do che l'Imper roman
â tut ite les regions alpines dl
15 d.G.C. á la popolaziun dl
post surantut le latin vulgar di
aministradus y di soldas zēnza
renunzié daldöt a so lingaz.

Destach dal'Austria

1918

Al se rōia la prōma vera mundiala y cun le **Tratat de pesc de St. Germain** vëgnel metü pro la Talia le Tirol dl Süd: le confin nü é sön le Prener.

1922

Cun la marcia sön Roma röiel al podèi le fascism, che ó dí por le Südtirol **talianisaziun sforzada**. Milesch y milesch de talians, che vëgn dantadöt dal Venet, vëgn sburlá da emigré tla provincia de Balsan. Ala popolaziun todëscia ti vëgnel daldöt proibí da adoré so lingaz dla uma ince stlujon dōtes les scores; le personal insegnant y dles aministrazziuns publiches todësch vëgn lascé jí o trasferí.

1939

Hitler y Mussolini é a öna sön na "soluziun" dla chestiun sudtiroleja. La jënt dl Südtirol vëgn metüda dan n' **"opziun"**: chirí fora la zitadinanza todëscia y s'un jí, o mantigní la zitadinanza taliana y renunzié ala sconanza de súa identité. Al mët man na gran campagna por i trasferimënc, sostignida dal nazism: l'86% dla jënt dl Südtirol de lingaz todësch optëia por la Germania, mo ala fin arbandonëia "ma" 75.000 so daciassa porvia dla vera.

Scombatüda por l'autonomia

1946

Do la fin dla secunda vera mondiala y le nou dles gran potēnzēs al dērt de autodeterminaziun mēt man les tratatives danter la Talia y l'Austria. Insciō rōion al **Acordanza de Paris** danter la Talia y l'Austria: ai 5 de setēmbēr dl 1946 sotescri le presidēt dl Consēi di ministri Alcide De Gasperi y le minister di afars cun l'ester austriach Karl Gruber, n'intenüda che ti garantēsc ala mendranza sudtiroleja na sconanza dal punt de odüda linguistich, economich y cultural. L'acordanza é na pert fundamentala dl Tratat de pesc di Aleac cun la Talia y rapresentēia la garanzia internaziunala dl'autonomia dl Südtirol.

1961

15 agn do süa sotescriziun ne vëgn l'Acordanza de Paris por la sconanza dla mendranza sudtiroleja ciamó ne nia respetada y l'Austria tol la dezijiun da jì dal'ONU. Sön le teritore devēta la situaziun intratan tres plü critica: ai 11 de jügn dl 1961 vëgnel fat salté tl'aria desēnes de pilastrì dla tenjiun alta: al é la **"nöt di füc"** y le Südtirol devēta n "caje" a livel talian y europeich.

1972

Do la discusciun dan dal'ONU y i atentac ti agn '60 mēt man n percurs lunch de pazificaziun. Les tratatives complicades y sfadioses danter Roma, Balsan y Viena porta pro ala nasciüda dl **secundo Statut d'autonomia**, le insciödit "Pachet" de mosöres che vā en forza ai 20 de jená dl 1972. La Provinzia de Balsan ciafa le status de Regiun, mo cun n'autonomia legislativa y aministrativa plü ampla respet a na regiun cun n statut ordinar. La "Magna Charta" dl'autonomia dl Südtirol ti garantēsc ince l'avalianza di dērc por ci che reverda le lingaz, le laur y la cultura a duc trēi i grups linguistics.

N'epoca nōia

1998

L'Austria rōia pro l'Uniu
Europeica y al 1. d'aurí dl 1998 vál
en forza le **Tratat de Schengen**:
le confin de Stat dl Prener
sparēsc.

1992

Dōtes les mosōres preodūdes
dal Pachet por le Südtirol é
gnūdes atuades, la Talia y l'Austria
atestēia che l'obietif da scone
les mendranzes é gnū arjunt y
an pó stlū jō le strit danter i dui
Paisc daurí dan da passa 30 agn
dan l'**ONU**: l'autonomia dl Südtirol
romagn a vigni moda ancorada
internazionalmēter.

2011

L'autonomia se consolidēia y i
raporc sura i confin fora sōn
l'assa dl Prener é tres plū strēnc.
Al nasc le **GECT**, le Grup europeich
de cooperaziun teritorial "Euregio
Tirol-Südtirol-Trentin", che
istituzionalisēia la colaboraziun
te de plū seturs danter Desproch,
Balsan y Trënt.

N'evoluziun costanta

2014

Le Pat de garanzia d'otober dl 2014, la regolamentaziun finanziaria nòia sciacarada fora cun le Stat, prevèiga por le Südtirol n contribut fis por paié i fic dl debit publich. Implü ti paia sègn la Provinzia le contribut al Stat y al n'é nia plü le Ministere che se le tēgn atira. Cun n barat de anotaziuns danter i Goversn talian y austriach ciafa l'acordanza na basa de dërt internazional.

2015

Danter le 2015 y le 2017 mèt a jì le Consèi provincial n **prozes de partezipaziun** por ciaré jö danü le Statut d'autonomia. Cun na seria de discusiuns te dōta la provinzia y te dui organisms (le "Forum di 100" y la "Convenziun di 33") vègnel porté dant propostes da pert dla zitadinanza.

2017

Cun la lege costituzionala n. 1/2017, la **lege sön i ladins**, vègnel renforzé i dërc dla popolaziun ladina. La lege porta ite val' formes de sconanza dla mendranza ladina nia preodüdes dal Statut dl 1972 y tol y vá cun n valgönes descriminaziuns.

2021

L'Euregio é tres plü daimpró. I comuns vègn trac ite ti prozesc dezijiunai tres n so consèi dl'Euregio; por mirit di consèis dla zitadinaza ciafa la sozieté zivila n majer pëis.

Che fej pa ci?

Cun le secundo Statut d'autonomia dl 1972 mantegn la Provinzia de Balsan na linia de competënzes partides sö danter primares, secundares y terziaries. Deperpo che les competënzes dl Stat se limitëia a val' seturs spezifics, pó la Provinzia aprové leges té dotes chëstes materies tl respet dla Costituziun taliana, dl dërt comunitar y dles acordanzas internazionales.

Competënzes statales

- Imigraziun
- Defenüda
- Polizia
- Iustizia
- Valüta

Competënzes primares

- Cultura
- Formaziun profescionala
- Scolines
- Sozial
- Strades
- Frabiché abitatif
- Trasport publich
- Turism
- Artejanat
- Agricoltöra
- Proteziun zivila
- Parcs natural

Chisc é i seturs olache la Provinzia autonoma de Balsan pó promulghé leges respetan i prinzipls dla Costituziun y dles normes preodüdes dal'Uniun europeica.

Competënzes secundares

- Istruziun
- Sanité
- Sport
- Comerz
- Eghes publiches

Te chisc seturs (chiló i prinzipai) mëss la Provinzia autonoma de Balsan se tigní ai prinzipls contignüs dles leges statales. Les normes provinciales pó ma regolamenté i detais de val' materies; la lerch d'aziun é mëndra co pro i seturs olache la competënza é primara.

Competënzes terziaries

- Mediaziun dl laur
- Scomenciamënt dl laur

Te chëstes materies é la competënza legislativa dla Provinzia limitada al'integraziun dles desposiziuns legislative dl Stat.

Regoles de convivënza

La convivënza tl Südtirol se basëia sön n sistem iuridich comples mo prezis, olache al se intrecëia la rodaziun dles funziuns, la presënza paritetica ti organisms y la rapresentanza proporzionala de düc i grups linguistics.

1.

Proporz etnich
tl sorvisc publich,
tl sistem de govern
y tla destribuziun
dles ressurses.

2.

Bilinguism/Trilinguism
ti ofizi y ti sorvisc publics,
inoms bilinguai y trilinguai tles
indicaziuns geografiches.

3.

Insegnamënt
tl lingaz dla uma.

Gestiun en autonomia

Le bilanz dla Provinzia de Balsan é sègn de incèr 6 miliarg de euro al ann. Al vègn alimenté dales entrades dles cutes scudides tl Südtirol. De chèstes nen romagnel 9/10 tl teritore provincial, deperpo che 1/10 vègn trasferì a Roma.

Cun i mesi finanziari dl bilanz provincial vègnel finanzié diretamènter dala Provinzia y nia dal Stat – sciöche pro d'atres Regiuns talianes – tröpes competënzes, danter chèstes le sistem d'istruziun dala scolina al'université, le setur sanitar y sozial, la gestiun de dōta la rēi dles strades statales y provinciales.

